

РОМАНІСТИКА СЕРГІЯ ЖАДАНА: ОСОБЛИВОСТІ ХРОНОТОПУ, КОНЦЕПЦІЯ ГЕРОЯ, СТИЛЬ

В. Ю. Ласькова

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз романістичної прози Сергія Жадана крізь призму трьох ключових компонентів: хронотопу, концепції героя та стилістичних особливостей. Досліджено функціонування урбаністичного простору як зони пам'яті, травми та маргіальності, а також роль транзитних просторів (доріг, блокпостів) як лімінальних зон. Визначено еволюцію героя: від інфантильного антигероя «втраченого покоління» до зрілого «воєнного свідка», що здійснює етичний вибір. Особливу увагу в роботі приділено стилю Жадана: використанню розмовної мови, інтертекстуальності та соціальній заангажованості як формі поезики свідчення. Зроблено висновок, що художня система письменника забезпечує осмислення пострадянського досвіду та трансформації національної ідентичності в умовах кризових історичних змін.

Ключові слова: Сергій Жадан, романістика, хронотоп, герой, стиль.

Вступ. Творчість Сергія Жадана є не просто значним явищем сучасної української літератури, а й центральним матеріалом для осмислення глибоких соціокультурних та політичних трансформацій, що відбувалися в Україні на зламі ХХ–ХХІ століть. Його романістика, як слушно зазначається, функціонує як «своєрідна соціокультурна мапа пострадянського українського простору». На цій мапі зафіксовано нерв часу, що виявляється через мову, образи та особливо через хронотоп, який постає «активним носієм ідеологічного, культурного й особистісного сенсу».

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю цілісного, інтегративного аналізу поезики Жадана, де хронотоп, концепція героя та стиль взаємодіють, формуючи «нову художню мову для опису досвіду покоління, яке опинилося на зламі епох». Комплексне вивчення цих аспектів дає змогу не лише розкрити художню систему письменника, а й поглибити розуміння загальних процесів розвитку українського художнього слова в умовах постійних соціальних викликів. Отже, ключовим науковим завданням є простеження, як саме стилістичні та просторові інновації корелюють із моральною еволюцією персонажів, особливо в контексті воєнних подій, що радикально змінили наратив східноукраїнської прози.

Романістика Сергія Жадана традиційно викликає значний інтерес у літературознавчому середовищі, що підтверджується вагомим корпусом досліджень. Питання хронотопу, зокрема міфологізація міста та урбаністична рефлексія в романі «Ворошиловград», детально розглядалося Л. Зеленко [1, с. 76] та О. Романенко [2, с. 123]. Екзистенційні мотиви, пов'язані зі станом «між» і кризою простору, аналізувалися Н. Бербер [3, с. 92] та Т. Свербіловою [4, с. 80].

Концепція героя та антигероя, а також проблематика «втраченого покоління», були предметом уваги Т. Гундорової [5, с. 264], яка досліджувала його прозу крізь призму постколоніальної травми. Ю. Логвиненко [6, с. 300] акцентував на особливостях художнього простору, а Л. Зеленко – на просторових трансформаціях. Стилістичні інновації, включно з інтертекстуальністю та зверненням до популярної культури, аналізувалися А. Бабенко [6, с. 18], С. Панцьо [8, с. 138] та О. Різниченко [9, с. 239]. Водночас М. Мухаметзянова [10, с. 88] та Р. Харчук [11, 135] розміщують Жадана на межі постмодернізму та нової щирості, підкреслюючи його унікальний голос.

Попри значний доробок, у наукових розвідках часто бракує інтегративного аналізу, який би простежив причинно-наслідковий зв'язок між трансформацією хронотопу (від мирної руїни до воєнної лімінальності) і моральною трансформацією героя (від байдужості до свідчення). Комплексний аналіз, що охоплює тексти, написані до та після 2014 року (зокрема «Інтернат» [12, с. 45]), дає змогу виявити нову парадигму героя-свідка, яка є недостатньо вивченою у зв'язку з еволюцією стилю та хронотопу.

Метою статті є комплексний аналіз взаємодії хронотопу, концепції героя та стилістичних засобів у романістиці Сергія Жадана, що дозволяє осмислити особливості художнього відображення сучасної української дійсності, її соціокультурні та екзистенційні виміри.

Основна частина. Хронотоп у романістиці С. Жадана: простір пам'яті та лімінальна зона. У романістиці Сергія Жадана простір не є пасивним тлом, а функціонує як «активний суб'єкт взаємодії з героєм». Хронотоп виступає «зоною символічного тиску, простір травми й надії, лабіринт ідентичності», що відображає складну реальність пострадянської України. Автор свідомо обирає для фокусування «маргіналізовані, периферійні простори» – міста Східної України, вокзали, занедбані селища, де розгортаються основні драми.

Місто-архів та маргінальність. Урбаністичний хронотоп у прозі Жадана є глибоко символічним і багатошаровим. Місто постає як «архів», де минуле не зникає, а матеріалізується у фізичних об'єктах. Закинуті вокзали, старі заводи, житлові квартали радянської забудови є «носіями сенсів, які формуються на перетині часу й пам'яті». Руїни відображають не лише економічний занепад, а й «занепад морального порядку, втрату соціальних орієнтирів».

Особливо це помітно у романі «Ворошиловград» [13], де місто (базоване на Луганську) є «міфологізованим простором пам'яті». Герой Герман повертається, щоб захистити спадщину брата – стару автобазу, і цей вчинок перетворює периметральний простір з об'єкта ностальгії на місце ініціації та екзистенційного вибору. У цьому виявляється важлива особливість: східноукраїнська периферія, яка в постколоніальній критиці часто розглядалася як «дефіцит сенсів» та «пуста», у Жадана трансформується. Повернення та опір на цій території, хоч і локальний (захист заправки), є першим актом територіальної та ідентифікаційної мобілізації, який перетворює простір пасивної руїни на територію *потенційного політичного суб'єкта*. У межах цього маргінального ландшафту, позбавленого офіційного глянцю, формується «нова етика виживання» і внутрішня стійкість.

Лімінальність дороги та діалог часів. Мотив дороги і транзитних просторів (блокпости, занедбані станції) функціонує як лімінальна зона. Це «простір між» – між стабільністю і хаосом, минулим і майбутнім. Дорога у Жадана позбавлена класичного пафосу мандрівки, перетворюється на «шлях без кінця», що символізує нестабільність і втрату контролю. У романі «Інтернат» головний герой Паша змушений рухатися, і ця вимушена подорож виявляється не лінійним маршрутом, а серією хаотичних дій, де він змушений «орієнтуватися без орієнтирів», що загострює його внутрішню дезорієнтацію.

Цей хронотоп створює постійну напругу між минулим і сьогоденням. Минуле (радянська спадщина, юність) постає не як безпечна ностальгія, а як «жива тканина, вплетена в теперішнє», часто болюча і викривальна. У «Інтернаті» зіткнення з війною змушує героя переглянути його колишнє «мовчання», яке тепер усвідомлюється як форма співучасті. Отже, минуле не лише говорить, а й вимагає дії та відповідальності.

Еволюція героя: від антигероя «втраченого покоління» до свідомого свідка. Концепція героя у романістиці Жадана вибудовується на деконструкції традиційних канонів. Персонажі – це «антигерої пострадянського світу», які є «поколінням, яке пережило розпад Радянського Союзу, зіштовхнулося з безвідповідальністю держави, війною, внутрішнім відчуженням». Це маргінали, що живуть на периферії соціальних ієрархій, чия боротьба є не зовнішнім подвигом, а «бунтом проти фальшивої культури старших».

У ранніх текстах («Депеш Мод» [14, с. 48]) та частково у «Месопотамії» [15, с. 47] домінує образ інфантильного, невпевненого чоловіка, що є симптомом посттоталітарної травми. Це покоління, яке, за висновками дослідників, втратило маскуліність у класичному розумінні через посттоталітарну спадщину. Вони живуть у стані інфантильної відстороненості, уникаючи відповідальності.

Роман «Інтернат» показує, як ця апатія трансформується. Початкова позиція Паші – «ілюзія нейтральності» та небажання «втручатися» – викривається війною як форма моральної співучасті, оскільки «минуле мовчання було формою співучасті». Моральне зростання героя відбувається не через агресію чи героїчну дію, а через вихід із цього постколоніального ступору, утверджуючи нову, емпатійну модель маскуліності. Його внутрішній «рух» проявляється у малих, але етично вагомих вчинках: турботі про племінника, здатності до співчуття.

Поетика Жадана: стильові інновації, інтертекст та емоційна заангажованість. Стиль письма Сергія Жадана вирізняється своєю «напруженою, ритмічною, чутливою до нюансів соціаль-

ної реальності» манерою. Автор створює нову художню мову, яка є органічною, позбавленою пафосу і просякнутою автентичністю.

Лінгвістична автентичність та легітимізація стилю. Основою стилю є розмовна мова, сленг, просторіччя та мовна гібридність (суржик), які функціонують як інструменти наближення до живої реальності. Використання сленгу та просторіччя (наприклад, у «Депеш Мод») свідчить про поколіннєву належність і є «мовою вулиці».

Сергій Жадан здійснює радикальну легітимізацію низького стилю як єдиної можливої *правдивої* мови для опису пострадянської дійсності. Висока мова, скомпрометована радянським ідеологічним пафосом, поступається автентичності, яка знаходиться в «хрипоті вулиці». Лінгвістичні експерименти, зокрема фрагментарність синтаксису, потік свідомості («Месопотамія»), і відсутність ремарок у діалогах, створюють відчуття «травмованої, нестабільної свідомості» та дезорієнтації героя. Синтез біблійних мотивів і побутової лексики (як у «Месопотамії») є пошуком сакрального сенсу саме в тій мові, якою говорить жива людина під час кризи, відмовляючись від літературної цензури.

Інтертекстуальність та Культурний Код. Інтертекстуальність у прозі Жадана виконує функцію формування культурного коду покоління. Він активно поєднує високий культурний пласт із масовим. Наприклад, біблійні алюзії та міфологічні образи зіставляються з «вуличною лайкою» і «нічними кафе», що створює «контраст сакрального і буденного».

Звернення до популярної культури є ключовим маркером часу. Музика (Depeche Mode, рок, панк) виступає «мовою покоління», яка замінює ідеологічні та моральні орієнтири, стаючи засобом самоідентифікації та естетичного спротиву. Брендями та медіа-образами герої намагаються структурувати хаотичну пострадянську реальність, де цитати з пісень чи реклами стають більш значущими, ніж офіційні наративи.

Висновки. У результаті комплексного аналізу встановлено, що романістика Сергія Жадана являє собою унікальну художню систему, у якій хронотоп, концепція героя та стиль взаємно обумовлені й спрямовані на осмислення кризового пострадянського досвіду та трансформації національної ідентичності.

Хронотоп. Простір у творах Жадана еволюціонує від міфологізованої, зруйнованої периферії («Ворошиловград») до екзистенційної, лімінальної зони війни («Інтернат»). Місто і дорога є активними носіями травми, пам'яті та місцями, які провокують героя на етичний вибір і самостановлення. Виявлено, що Жадан перетворює постколоніальний простір відчуження на територію мобілізації ідентичності та спротиву.

Концепція героя. Відбулася значна трансформація образу – від інфантильного, цинічного антигероя, що уникає відповідальності (як наслідок посттоталітарної спадщини), до свідомого, хоча й внутрішньо надломленого, «воєнного свідка». Моральне зростання героя (Паша в «Інтернаті») утверджує нову етику: не героїзм дії, а героїзм присутності, емпатії та здатності долати байдужість. Поколіннєва інверсія підтверджує, що нове покоління, вільне від тягара минулого, стає провідником у часи кризи.

Стиль. Стилістика Жадана (розмовна мова, лінгвістичні експерименти, інтертекстуальність) є не лише естетичною інновацією, а й методом соціальної заангажованості. Через легітимізацію низького стилю та синтез сакрального і буденного, автор досягає максимальної автентичності та створює «поетику свідчення», де інтимне переживання невіддільне від публічної драми.

Романістика Сергія Жадана є не лише художнім зображенням, а й суспільно необхідним свідченням, що забезпечує художнє опрацювання колективного досвіду і фіксує нову етичну свідомість нації.

Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз нових художніх стратегій у прозі Жадана, написаній після 2022 року, зокрема осмислення досвіду повномасштабної війни. Актуальним є також вивчення впливу його активної громадянської позиції (волонтерство) на зміну функціонування образу автора у свідомості читачької аудиторії, де письменник перетворюється на моральну фігуру свого часу.

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of Serhiy Zhadan's prose through the lens of three key components: chronotope, the concept of the hero, and stylistic features. The research explores the functioning of urban space as a zone of memory, trauma, and marginality, and the role of transit spaces (roads, checkpoints) as liminal zones. The evolution of the hero is determined: from the infantile anti-hero of the «lost generation» to the mature «war witness» making ethical choices. Special attention is paid to Zhadan's style: the use of vernacular language, intertextuality, and social engagement as a form of poetics of witnessing. It is concluded that the author's artistic system provides insight into the post-Soviet experience and the transformation of national identity during times of critical historical change.

Keywords: Serhiy Zhadan, novelistics, chronotope, hero, style.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зеленко Л. Особливості хронотопу в романі Сергія Жадана «Ворошиловград». *Наукові записки НаУКМА. Філологія*. 2015. Т. 168. С. 72–78.
2. Романенко О. В. Урбаністичний хронотоп у романах Сергія Жадана. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2013. № 1072. С. 120–124.
3. Бербер Н. Екзистенційні мотиви у творчості Сергія Жадана. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2020. Вип. 72. С. 89–95.
4. Свєрбілова Т. В. Екзистенційні мотиви у романі Сергія Жадана «Ворошиловград». *Наукові записки НаУКМА. Філологія*. 2015. Т. 168. С. 78–82.
5. Гундорова Т. Кітч і література: Травестії. Київ: Факт, 2008. 356 с.
6. Логвиненко Ю. Особливості художнього простору в романах Сергія Жадана. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Вип. 52. С. 298–304.
7. Бабенко А. В. Інтертекстуальність у прозі Сергія Жадана: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2010. 20 с.
8. Панцьо С. Інтертекстуальність як принцип побудови художнього світу Сергія Жадана. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2018. № 12. С. 134–140.
9. Різниченко О. Міфологічні образи в поезії Сергія Жадана. *Сучасна українська література: постмодерний дискурс*. Київ: Смолоскип, 2009. С. 234–245.
10. Мухаметзянова М. Постмодерністські тенденції в поезії Сергія Жадана. *Філологічні трактати*. 2013. Т. 5, № 2. С. 85–90.
11. Харчук Р. Творчість Сергія Жадана: між постмодернізмом та новою щирістю. *Сучасність*. 2006. № 3. С. 134–140.
12. Левченко Н. М., Печерських Л. О. Інтермедіальність як засіб відображення дійсності в романі Сергія Жадана «Інтернат». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31(70), № 4. С. 42–47.
13. Жадан С. В. Ворошиловград. Харків: Фоліо, 2010. 416 с.
14. Коваленко О. Естетика постмодернізму в романі Сергія Жадана «Депеш Мод». *Сучасна українська література: теорія та практика*. 2012. № 3. С. 45–53.
15. Скорук І. Міфопоетика у романі Сергія Жадана «Месопотамія». *Слово і Час*. 2017. № 5. С. 45–52.

УДК 81'37'42:[305-055.2:82-311.1.091(73+410)]

СЕМАНТИЧНІ І ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕПІТЕТІВ ЯК ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ПСИХОЛОГІЧНИХ РОМАНАХ (на матеріалі романів П. Гоукінз «Дівчина в потязі» та Ш. Лінк «Обдурені»)

І. П. Мельничук, Д. Є. Ігнатенко

Анотація. Стаття присвячена аналізу функціонально-семантичних особливостей епітета в англійсько та німецькомовному психологічному романі. На основі класифікації епітетів, запропонованої І. М. Кочан, розглянуто прямі та переносні (метафоричні, метонімічні, гіперболічні) епітети у творах П. Гоукінз «Дівчина в потязі» та Ш. Лінк «Обдурені». З'ясовано, що епітет у цьому жанрі виконує не лише описову, а й інтерпретаційну функцію, стаючи засобом мовного відтворення внутрішнього світу героїні. Установлено, що метафоричні та гіперболічні епітети формують емоційно-психологічну глибину тексту, відображаючи травматичний досвід, самотність і пошук ідентичності жінки.

Ключові слова: епітет, психологічний роман, жіночий образ, стилістика.

Вступ. У сучасній лінгвостилістиці посилюється інтерес до дослідження мовних засобів, що відтворюють внутрішній світ людини, зокрема до епітета як універсального інструмента художнього зображення. Епітет у психологічному романі є не лише засобом опису, а й спосо-